

Gunta Bāliņa,
horeogrāfe, dejas pedagoge,
Latvijas Kultūras akadēmijas profesore,
Valsts izglītības satura centra
Mūsdienu deju ekspertu komisijas locekle

Metodiskais materiāls mūsdienu deju horeogrāfiem un pedagogiem

Ievads

Klasiskajā izpratnē dejas notācija ir dejas pieraksts, kad kustības tiek fiksētas ar zīmju starpniecību. Vārdiskais apraksts un attēls, savstarpēji papildinot viens otru, ir kļuvis par tradicionālo dejas pieraksta veidu. Dejas notācija - kustību pieraksts ar zīmju palīdzību - gadsimtu gaitā pieredzēja dažādus veidus (*International Encyclopedia of Dance, 2004, volume 4,683*).

Gadsimtu gaitā dejas teorētiski un praktiski veidoja jaunus vai izvēlējās lietošanai kādu no esošajiem pierakstiem. No vienas puses tas apgrūtināja dažādu pierakstu sistēmu atšifrēšanu un tomēr darīja iespējamu atsevišķos gadījumos veikt seno deju un baletu restaurāciju. Laikam ejot, deju skolotāju un horeogrāfu pūles vienotas notācijas izveidei veicināja kustību kanonizāciju, terminoloģijas attīstību un līdz ar to dejas tehnikas pārmantojamību un attīstību... Visa cilvēces kultūras attīstības vēsture rāda, ka interese par dejas pierakstu ir bijusi vienmēr, - kopš pirmajām cilvēku radītajām abstraktajām kustībām, kad tika atdarināta apkārtējā daba, līdz mūsdienām, kad tradicionālais dejas pieraksts tiek aizstāts ar moderno tehnoloģiju sniegtajām iespējām- filmēšanu. Notācijas esamība, lai arī dažāda un nepilnīga, veicina dejas teorijas tālāku attīstību- tā stabilizē dejas terminoloģiju, dara iespējamu dejas kompozīcijas analīzi, saglabā dejas to vairākkārtējai iestudēšanai... Vārda un zīmējuma savienojums radīja vēsturiski stabilāko un pārskatāmāko pieeju dejas pierakstam. Šodien, kad ar video filmēšanas palīdzību ir iespējams fiksēt jebkuru kustību, deju vai dejas izrādi, vārdiski - grafiskais dejas pieraksta veids vēl arvien ir aktuāls. Latvijā, gatavojoties tradicionālajiem Deju svētkiem, līdzās filmētajam materiālam katrai dejai tiek veidots vārdiski- grafiskais apraksts, kas atvieglo dejas iestudējumu un palīdz izprast tās struktūru (R.Spalba).

Analizējot 2015.gada XI Latvijas skolu jaunatnes dziesmu un deju svētku Mūsdienu deju lielkoncerta TE MĒS ES@AM norisi, Valsts izglītības satura centra (VISC) Mūsdienu deju ekspertu komisija nolēma izstrādāt metodisku materiālu par Dejas laukuma zīmējumu izmantošanu praktiskā darbā, veidojot deju lieluzvedumus.

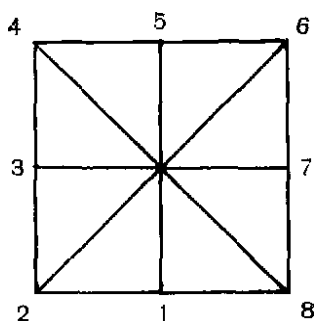
VISC Mūsdienu deju ekspertu komisija ir atteikusies no Rūdolfa Lābana (*Rudolf Laban, 1879-1958*) izstrādātās dejas pierakstu metodes. Viņš, lietojot matemātiskas metodes dejas analīzē, pamato universālos ķermeņa stāvokļus laikā un telpā. Lai pielietotu R.Lābana pierakstu metodi, ir nepieciešama speciāla apmācība. R.Lābana teorijas svarīgākais atzinums ir kustību iespēju paplašināšana, izmantojot ritmiski dinamisku un stereometrisku dejas uzbūves koncepciju, kā arī atziņa par laika un telpas aspektu vienlaicīgu pastāvēšanu kustībā. R.Lābans pierāda jebkuras kustības fiksēšanas iespēju vienlaicīgi no laika un telpas viedokļa, norādot uz pozīcijām:

- 1) personas stāvoklis: smaguma centra atrašanās, atbalsts, labā – kreisā puse, starta pozīcija;
- 2) laika apzīmējums;
- 3) smaguma centra transformēšana;
- 4) ķermeņa sadalījums un grupējums centros;

- 5) kustību kvalitāte (akcenti, amplitūda);
- 6) atslēgas zīmes;
- 7) saites (vertikālās – horizontālās, uz priekšu – atpakaļ);
- 8) grīdas plāns (līnijas, apli, kvadrāti) (*Laban, 1966*).

Izmantojot R.Labana sistēmu, ir pierakstīti divpadsmit Dž.Balančina baleti (piemēram, Orfejs, Serenāde), 600 dažādu horeogrāfu iestudējumi. R.Lābana notācija ir mācību priekšmets horeogrāfijas studijās Eiropā un Amerikā.

VISC Mūsdienu deju ekspertu komisijas izstrādātais metodiskais materiāls tiek veidots, pamatojoties uz savulaik Latvijā par tautas dejas notācības pamatlicēju uzskatāmu folkloras deju krājēju un popularizētāju Jēkabu Stumbri (*1909-1943*) un folkloristu, zinātnieku un horeogrāfu Hariju Sūnu (*1923-1999*), grafiski – zīmējumos parādot dejotāju pārvietošanos laukumā, kas tiks papildināts ar horeogrāfiskā risinājuma video materiālu. Šis metodiskais materiāls būs labs palīgs deju kolektīvu vadītājiem darbā ar dejotājiem un horeogrāfiem, veidojot mūsdienu deju lieluzvedumu deju aprakstus.

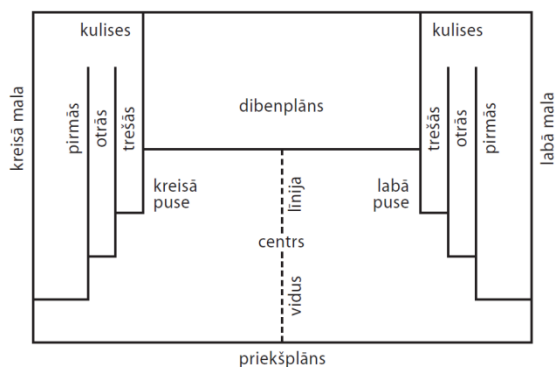
1.zīmējums

Pieņemtie apzīmējumi

Lai pareizi orientētos telpā, sniedzam divu veidu apzīmējumus:

1) A.Vaganovas (*A.Ваганова*) grāmatā “Klasiskās dejas pamati” (*Основы классического танца, 1934*) dejas telpa ir sadalīta 8 punktos. Šie punkti orientē uz *epaulement* (klasiskās dejas pozu virzienu un to pareizu izpildījumu.). Šo punktu apzināšana jau no pirmajām nodarbībām ļauj “izjust” dejas telpu, kā arī saprast, ko nozīmē aplis, kvadrāts, diagonāles, taisnās līnijas (1.zīmējums).

2) Savukārt T.Tkačenko (*T.C. Ткаченко*) grāmatā „Tautas dejas” (*Народные танцы, 1975*) piedāvā daudz detalizētāku skatuves plānojuma izklāstu. Šāds grafiskais attēlošanas veids izraudzīts tālab, ka tas sastopams ļoti daudzos starptautiskajos horeogrāfiskās literatūras publicējumos un ieguvis plašu atsaucību tautas deju pierakstā (2.zīmējums).

2.zīmējums

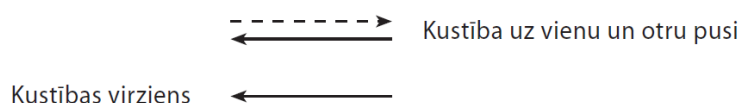
Dejas norises zīmējumos pieņemtie apzīmējumi.

Dejotāju (meiteni) attēlo ar pusloku, dejotāju (zēnu) – ar kāšīti (3.zīmējums).

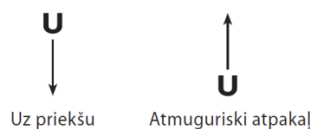
3.zīmējums

Dejotāju kustības virzienu apzīmē ar nepārtrauktu līniju un bultu, tālāku virzīšanos – ar pārtrauktu līniju un bultu (4.zīmējums).

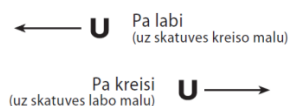
4.zīmējums

Ar nepārtrauktu līniju apzīmē arī turpmāko dejotāju atrašanās vietu. Dejotāji var virzīties uz priekšu, atmuguriski (5.zīmējums).

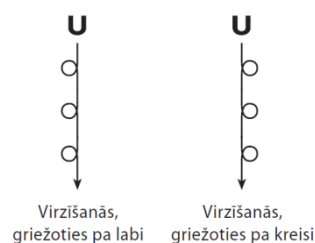
5.zīmējums

pa labi uz skatuves kreiso pusi vai pa kreisi uz skatuves labo pusi (6.zīmējums).

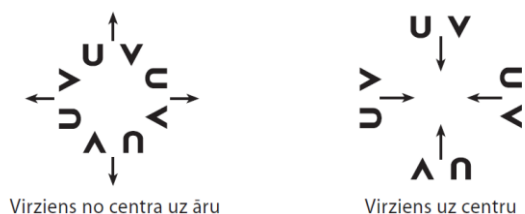
6.zīmējums

Virzīties var arī griežoties uz labo pusi vai arī uz kreiso pusi (7.zīmējums).

7.zīmējums

Atrazdamies aplī, četrstūra grupās vai līnijās skatuves malās, dejotāji var virzīties uz centru un no centra uz āru (8.zīmējums).

8.zīmējums

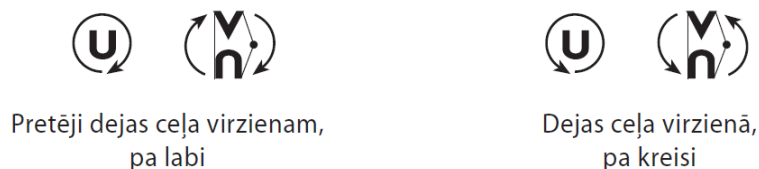
Dejas ceļš

Apli, pa kuru virzās dejotāji, sauc par dejas ceļu. Pa dejas ceļu vai dejas ceļa virzienā (DCV) dejotāji dodas pa apli pretēji pulksteņa rādītāja virzienam vai „pret sauli”. Pret dejas ceļu vai pretēji dejas ceļa virzienam (pret DCV) dejotāji dodas pa apli pulksteņa rādītāja virzienā vai „pa sauli” (9.zīmējums).

9.zīmējums

Minētajos virzienos var griezties arī katrs dejotājs atsevišķi vai arī pa pāriem (vai arī lielāks dejotāju skaits) (10.zīmējums).

10.zīmējums

Dejotāji pa vienam, pāri vai grupā var izpildīt:

- ❖ Pilnu apgriezieni – 360^0 - apgriezties vienu reizi pilnu apli,
- ❖ Puspagriezieni – 180^0 - apgriezties $\frac{1}{2}$ apli,
- ❖ Ceturdaļpagriezieni – 90^0 ,
- ❖ Astotdaļpagriezieni – 45^0 .

Zīmējumi

Kā viens no svarīgākajiem aspektiem, veidojot mūsdienu dejas lieluzvedumu, ir dejas zīmējums, kas uzskatāmi parāda dejotāju novietojumu un pārgrupēšanās virzienus telpā. Balstoties uz latviešu skatuviskā dejas izstrādātiem norises zīmējumiem, piedāvājam šo modeli izmantot arī laikmetīgās dejas lieluzveduma veidošanā.

Parasti šādi zīmējumi jāskata no skatītāju puses (1.zīmējumā – līnija no punkta 8 uz punktu 2). Zīmējumos jāattēlo visas dejas norises (vēlams arī roku stāvokļi), lai dejas iestudētājs gūtu precīzu dejotāju izvietojumu katrā dejas situācijā. Mūsdienu deju lieluzvedumos deju laukums sadalīts konkrētos mazākos laukumos, iezīmējot katra kolektīva atrašanās vietu. Dejas

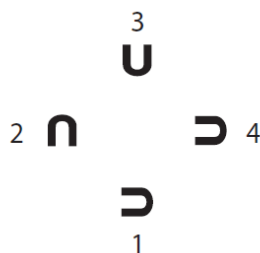
laukuma robežas un centrs tiek iezīmētas ar speciālu marķējumu. Zīmējuma aprakstā dejotāji tiek atzīmēti ar kārtas skaiļiem.

Dejotāju grupās var būt dažāds dalībnieku skaits un sastāvs: tikai meitenes, tikai zēni vai arī jaukts dejotāju sastāvs (meitenes un zēni).

Aplis

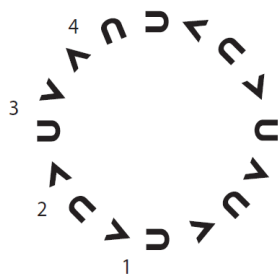
Dejotāji nostājas aplī pa vienam vai pāriem. Aplī var nostāties:

- 1) Ar seju pa dejas ceļu, muguru pret dejas ceļu,
- 2) Ar seju pret dejas ceļu, muguru pa dejas ceļu,
- 3) Ar seju uz centru,
- 4) Ar muguru uz centru (11.zīmējums).

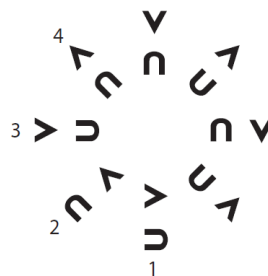

11.zīmējums

Pāra dejotāji, stāvot aplī vai dubultā aplī attiecībā viens pret otru, izejot no šiem 4 stāvokļiem, var nostāties dažādos veidos. Katrā no šiem veidiem pāra dejotāji var būt mainītās lomās (12., 13.zīmējums).

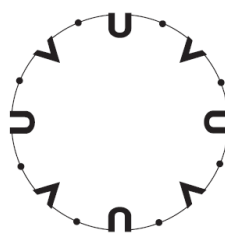
12.zīmējums

13.zīmējums

Dārziņš

Dejotāji nostājas aplī ar seju vai muguru pret centru, rokas sadotas (14.zīmējums).

14.zīmējums

Dubultaplis vai dubultdārziņš

Viens aplis vai dārziņš atrodas otrā. Veidojot mūsdienu dejas lielkoncerta horeogrāfisko norisi, šādā veidā var kontruēt trīs, četrus un vairākus apļus (15.zīmējums).

15.zīmējums

Līnija

Dejotāji stāv viens otram blakus (taisnā līnijā) ar seju vienā virzienā vai arī pretējos virzienos. Līnijā var atrasties tikai meitenes, tikai zēni vai tā var būt jaukta (meitenes un zēni) (16.zīmējums).

16.zīmējums

Virkne

Taisnu virkni veido tāpat kā līniju. Šajā gadījumā dejotāji sadodas rokās (17.zīmējums).

17.zīmējums

Kolonna

Dejotāji stāv viens aiz otra pa vienam, pa pāriem vai vairākiem dejotājiem (šādas kolondas var veidot arī pa trijiem un četriem dejotājiem utt.) vienā virzienā vai arī pretējos virzienos. Sastopamas ir meiteņu, zēnu un jauktas kolonnas (18.zīmējums).

18.zīmējums

Saistītā kolonna

Saistītu kolonnu veido, dalībniekiem satveroties vai aptveroties ar vienu vai abām rokām (19.zīmējums).

19.zīmējums

Gatve

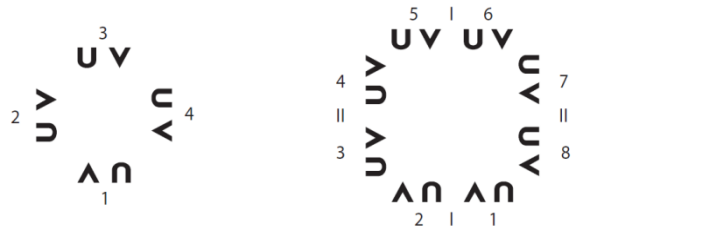
Dejotāji stāv divās līnijās vai virknēs ar sejām viens pret otru (20.zīmējums).

20.zīmējums

Četrstūra grupa

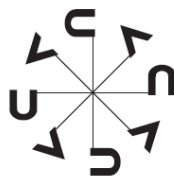
Četri vai astoņi pāri izveido četrstūra grupu numerācijas kārtībā. Pārus skaita dejas ceļam pretējos virzienos (pret DCV). Tāpat pārus numurē, ja viņi stāv aplī vai dārziņā. Aprakstos pretimstāvošos pārus: 1.un 3. (ja dejo četri pāri) un 1.,2. un 5.,6. (ja dejo astoņi pāri) devē par pirmajiem un 2.,4. (ja dejo četri pāri) un 3.,4. un 7.,8. (ja dejo astoņi pāri) – par otrajiem pāriem (21.zīmējums).

21.zīmējums

Saulīte

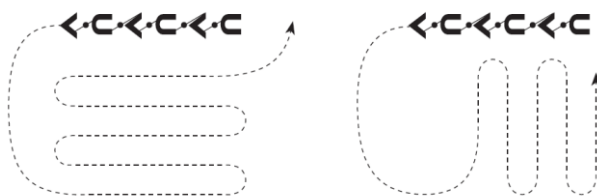
Saulīti parasti veido trīs, pieci, seši un vairāk dejotāju. Dejotāji nostājas kolonnveida aplī ar seju DCV vai arī pretēji DCV un sadod rokas cetrā pleca augstumā (22.zīmējums).

22.zīmējums

Spirāle

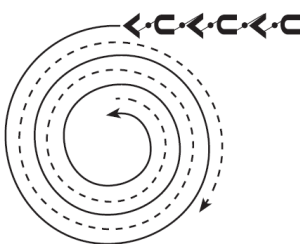
Spirāli veido lielāks dejotāju skaits, jo tad tā spilgtāk iezīmējas. Dejotāji nostājas sasitītā kolonnā vai virknē. Spirāli sāk veidot kolonnas sākumā stāvošais dejotājs, vedot sev līdzi pārējos un veidojot nelielus lokus šķērsām (horizontāli) vai gareniski (vertikāli) (23.zīmējums).

23.zīmējums

Kamols

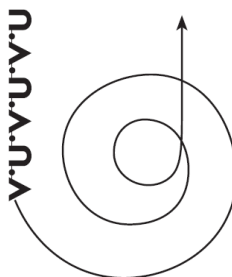
Kamola veidošanā ieteicams piedalīties ne mazāk kā astoņiem dejotājiem. Dejotāji nostājas saistītā kolonnā vai virknē. Kamolu uz centru sāk pakāpeniski tīt kolonnas sākumā stāvošais dejotājs, virzoties ap apli DCV, līdz kamols cieši satīts (24.zīmējums).

24.zīmējums

Kamola attīšanai iespējami trīs varianti:

- 1) Kamola attīšanu sāk vadošais dejotājs, pagriežoties ar seju uz āru un virzoties pretējā virzienā, kā tika tīts kamols (24.zīmējums- pārtrauktā līnija).
- 2) Kamolu neattin, bet vadošais dejotājs no centra lien cauri virknei uz āru, vedot pārējos dejotājus sev līdz (25.zīmējums).

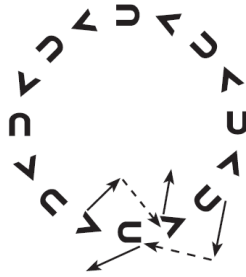

25.zīmējums

- 3) Kamolu var attīt, dodoties pretējā virzienā. Tad kustību uzsāk pēdējais dejotājs.

Vija

Parasti Viju izpilda, virzoties pa apli, retāk – kolonnā. Apraksts dots aplim. Pāra dejotāji stāv viens otram pretī, puisis ar seju DCV. Pāra zēns un meitene iet viens otram garām ar labajiem pleciem, dodot ceļu pa kreisi: zēni pa apļa iekšpusi, meitenes – pa ārpusi. Nākamajam dejotājam iet garām gar kreiso plecu (dod ceļu pa labi) – zēni pa apļa ārpusi, meitenes – pa iekšpusi. Tā turpina, līdz katra pāra zēns un meitene atkal nonāk savās vietās (26.zīmējums).

26.zīmējums

Viju izdejo:

- 1) Rokas nesadodot, tās var būt kādā no roku pozīcijām,
- 2) Pārmaiņus sadod gan labās, gan kreisās rokas utt.

Pāru vija

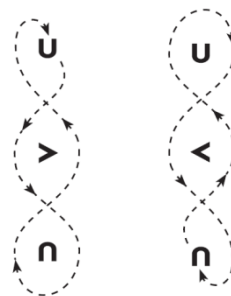
Dejotāji iet viens otram garām pa pāriem.

Dubultā vija

Pretī nākošie dejotāji sadod rokas un pāris vispirms apgriežas pa pilnu apli un tikai pēc tam iet pie nākošā dejotāja. Sadodot labās rokas, pāri griežas pret DCV, sadodot kreisās rokas - pa DCV.

Astotnieks (Vijas paveids)

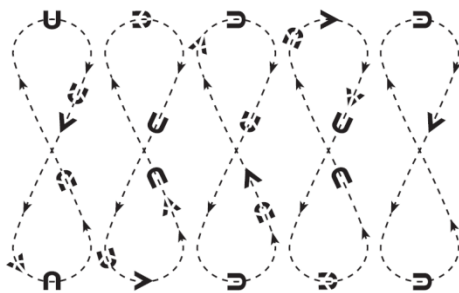
Horeogrāfiskajās norisēs ir sastopams gan mazais, gan lielais astotnieks. Mazo astotnieku veido trīs dejotāji vai trīs pāri, kas nostājušies līnijā. Malējie dejotāji stāv ar seju pret vidējo, vidējais dejotājs stāv uz vietas, malējie pārmaiņus ap viņu veido astotnieku: iet garām vidējam pa labi, nonākuši galā, apmet loku pa labi un iet atpakaļ, paejot garām vidējam pa labi (27.zīmējums).

27.zīmējums

Lielais astotnieks

Lielo astotnieku veido trīs dejotāji vai trīs pāri. Kustību sāk visi dejotāji reizē. 1.un 3.dejotājs stāv ar seju pret 2.dejotāju, bet 2.dejotājs vidū pret 1.dejotāju. Dejotāji virzās viens otram garām, turoties pa labi. Astotnieku var veidot arī virkne vai divas virknes, virzoties viena otrai garām (28.zīmējums).

28.zīmējums

Video materiāli

Tā kā shematiskie zīmējumi vēl nedod pilnīgu priekšstatu par horeogrāfisko norisi, tās raksturu un horeogrāfa ieceri, tad paralēli horeogrāfiskās norises shematiskajiem zīmējumiem tiek veidots dejas video materiāls ar detalizētu horeogrāfiskās un muzikālās partitūras izklāstu.

Pamatprasības:

- 1) telpai, kurā tiek veikta video materiāla izveide, ir jābūt gaišai, plašai un aprīkotai ar speciālo dejas grīdu;
- 2) jāiesniedz horeogrāfijas nosaukums;
- 3) jāuzrāda izpildītāju skaits un kādai vecuma grupai horeogrāfiskā norise paredzēta;
- 4) jānorāda horeogrāfijas veidotāja vai iestudētāja vārds, uzvārds;
- 5) jāatzīmē komponista vai mūzikas apdares autora vārds, uzvārds;
- 6) jānorāda dziesmas teksta autora vārds, uzvārds;
- 7) jāizskaidro horeogrāfiskās norises ideja, saturs;
- 8) jānorāda horeogrāfiskā dejas norises sadalījums pa muzikālām frāzēm;
- 9) video materiāls jāveido horeogrāfiskās norises secībā;
- 10) horeogrāfijas autoram jāsniedz paskaidrojumi par dejas gājienu skaitu;
- 11) jāfilmē tikai viens dalībnieks vai arī, ja nepieciešams, - pāris (dejojāja un dejojājs);
- 12) sākotnēji horeogrāfiskā norise jādemonstrē ar skaitu (bez mūzikas pavadījuma) lēnā, saprotamā tempā;
- 13) dejojāji horeogrāfiskās norises laikā jāfilmēti no dažādiem skatupunktiem (no priekšas, aizmugures un, ja nepieciešams, no sāniem);
- 14) dejojājiem jābūt ietērptiem piegulošā apģērbā, tādā veidā demonstrējot precīzu horeogrāfiskās kustības partitūru;
- 15) apgūstot horeogrāfiskās norises partitūru ar skaitu, to atkārtoti jāizpilda mūzikas pavadījumā;
- 16) veidojot dejas video materiālu, aizkadrā, detalizēti jāizskaidro horeogrāfijas autora ieceres;
- 17) veidojot horeogrāfiskās norises video materiālu, detalizēti jāparāda un jāizskaidro arī kostīma pielietojums, matu sakārtojums utt. (dejojājām un arī dejojājiem);
- 18) jāizskaidro horeogrāfiskās norises laikā izmantojamo rekvizītu (teltis, krēsli, bumbas, lakati utt.) pielietojums, kam seko saprotami, pārskatāmi vizuālie demonstrējumi;
- 19) mūsdienu dejas horeogrāfiskās norises filmētam video un mūzikas materiālam jābūt kvalitatīvam.

Muzikālā materiāla pielietojums

Muzikālā materiāla aprakstam jābūt īsam, lakoniskam un saprotamam. Iesniedzot muzikālo materiālu, jāuzrāda taktsmērs, temps, daļu skaits, takšu skaits, dziesmas teksts:

- 1) muzikālais materiāls ir jā sagatavo un jāiesniedz MP3 versijā;
- 2) muzikālajam materiālam ir jābūt kvalitatīvam;
- 3) ja muzikāla teksta izpildījums ir nevis valsts valodā, bet, piemēram, angļu valodā, tādā gadījumā jābūt teksta tulkojumam valsts valodā (latviešu);
- 4) iesniedzot muzikālo materiālu, uzrāda mūzikas autora vārdu, uzvārdu un valstisko piederību;
- 5) jāuzrāda producenta vārds, uzvārds un valstiskā piederība;
- 6) jāiesniedz saskaņojums ar AKKA/LAA;
- 7) ja muzikālo materiālu veido kolāža no vairāku autoru darbiem, tad viena autora muzikālais skaņdarbs nedrīkst pārsniegt 1.5 minūtes.

Izmantotā literatūra:

- ❖ Sūna, H. (1965) *Latviešu rotaļas un rotaļdejas*. Rīga: Zinātne.
- ❖ Sūna, H. (1976) *Dejas notācija*. Rīga: Zinātne
- ❖ Saulīte, I. (1999) *Kā pierakstīt deju*. Rīga: Kultūrizglītības un nemateriālā mantojuma centrs.
- ❖ Ткаченко, Т.С., (1975) *Народные танцы* Издательство: Искусство
- ❖ Saulīte, I., E., Alpa, M., Mažāne, I., Mūrniece, Z., Purviņš, J. (2011) *Latviešu dejas pamati*. Rīga: Kultūrizglītības un nemateriālā mantojuma centrs.
- ❖ Ваганова, А. (1934) *Основы классического танца*. — Л.: ОГИЗ—ГИХЛ
- ❖ Spalva, R. (2014) *Dejas notācija – vēsturisks vai nepieciešamība*. Proceeding of the International Scientific Conference May 23th – 24th, 2014. Volume II. 6
- ❖ Laban, R. (1966). *Choreutics*. London: Macdonald & Evans.